

Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу. Видання перше

Монографію, до авторського колективу якої увійшли автори Концепції оновлення Цивільного кодексу України, члени Робочої групи з підготовки законопроекту з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, провідні українські цивілісти, присвячено аналізу основних напрямів оновлення Цивільного кодексу України.

У роботі розглянуто ґенезу та сучасний стан приватного права, основні чинники і передумови рекодифікації Цивільного кодексу України. Окреслено теоретико-методологічні засади оновлення цивільного законодавства.

Сформульовано низку пропозицій щодо вдосконалення та гармонізації правового регулювання приватних відносин.

Видання розраховано на науковців, викладачів, студентів, аспірантів, практичних працівників та читачів, які досліджують приватне право.

ЗМІСТ

<i>Передмова</i>	6
------------------------	---

Розділ 1

Розвиток сучасного приватного права та основні чинники і передумови для оновлення ЦК України

1.1. Сучасні тенденції розвитку приватного права як регулятора суспільних відносин	9
1.2. Основні чинники і передумови оновлення цивільного законодавства України, напрями рекодифікації	27
1.3. Гармонізація сучасного приватного права: виклики часу	51
1.4. Загальні положення ЦК України: сталі принципи і новітні тенденції	66
1.5. Структура ЦК України: розширення меж регулювання	90

Розділ 2

Регулювання немайнових відносин: еволюція поглядів та вдосконалення регуляторних механізмів

2.1. Особисті немайнові відносини в предметі цивільного права	109
2.2. Інформація як об'єкт приватноправового регулювання	130
2.3. Розвиток механізмів регулювання та захисту особистих немайнових відносин	157

Розділ 3

Регулювання відносин інтелектуальної власності:

європейський вектор	188
3.1. Питання вдосконалення врегулювання охорони прав інтелектуальної власності у Цивільному кодексі України	188
3.2. Реформування положень про розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності в контексті рекодифікації цивільного законодавства ..	224

Розділ 4

Регулювання речових відносин: шляхи оновлення 245 |

4.1. Загальні підходи і принципи регулювання речових правовідносин в умовах рекодифікації та європеїзації ..	245
4.2. Уведення інституту фідучіарного фонду до цивільного права України	283
4.3. Новелізація норм спадкового права	291

Розділ 5

Відносини майнового обороту в контексті

гармонізації правового регулювання 319 |

5.1. Сучасні тенденції правової регламентації договірних відносин у гармонізованих актах європейського приватного права	319
5.2. Імплементация гармонізованих підходів у регулюванні договірних відносин у процесі рекодифікації ЦК України	340
5.3. Вдосконалення механізмів регулювання зобов'язальних відносин і судова практика	358
5.4. Оновлення нормативного масиву регламентації договорів підряду	395

5.5. Сучасні тенденції правової регламентації недоговірних зобов'язань у гармонізованих актах європейського приватного права та основні напрями удосконалення правового регулювання недоговірних відносин у процесі рекодифікації ЦК	412
Розділ 6 Регулювання корпоративних відносин цивільним законодавством	429
Розділ 7 Розвиток окремих інститутів загальної частини ЦК України	452
7.1. Інститут юридичної особи	452
7.2. Інститут правочину в цивільному праві	478
7.3. Застосування способів захисту цивільних прав, прямо не передбачених законом або договором	487
Розділ 8 Сучасні тенденції розвитку сімейного законодавства в Україні в світлі рекодифікації (оновлення) Цивільного кодексу України	521
Додаток: Концепція оновлення Цивільного кодексу України	555
Авторський колектив монографії	685

ПЕРЕДМОВА

Україна відзначила тридцять річницю відновлення своєї державності. Це були роки становлення ринкової економіки і демократичних засад організації суспільства.

Прийняття у 1996 році Конституції України, а в наступному і Цивільного кодексу України засвідчило формування в нашій державі громадянського суспільства. Саме ЦК України став надійним фундаментом його подальшої розбудови, оскільки принципи рівності всіх громадян перед законом, приватної власності як основи господарювання та поваги до прав і свобод особи, які є наріжним каменем громадянського суспільства, не тільки проголошені, але й забезпечені регуляторним механізмом ЦК України.

Цей надзвичайно важливий законодавчий акт, який став стрижневим для всього цивільного законодавства, закріпив у якості основних засад неприпустимість свавільного втручання в приватне життя фізичної особи, недоторканість приватної власності, свободу договору та підприємницької діяльності, забезпеченість усіх цивільних прав судовим захистом, принципи розумності, добросовісності та справедливості.

Закріплення в окремій Книзі другій приписів, що регулюють особисті немайнові права фізичної особи, підняло на новий щабель правовий статус громадянина і дало потужний поштовх для подальшого розвитку як правової регламентації особистих немайнових прав засобами цивільного права, так і доктринальних досліджень у цій сфері.

Відновлення традиційних для приватного права диспозитивних засад у регулюванні договірних відносин значною мірою розширило ініціативу сторін і загалом збагатило майновий оборот новими договірними конструкціями.

Без будь-яких перебільшень можна стверджувати, що чинний ЦК України створив надійний правовий фундамент для створення і розбудови в державі громадянського суспільства і його регуляторний потенціал ще далеко не вичерпаний.

Водночас неупинний розвиток суспільних відносин у всіх сферах життєдіяльності людини як майнового, так і особистого характеру об'єктивно обумовлює необхідність перегляду правових приписів.

Зокрема, динамічний розвиток майнового обороту в умовах ринкової економіки викликає до життя нові види і типи цивільно-правових договорів, ускладнюється регламентація відносин контрагентів, значно розширюється діапазон приватноправових відносин недоговірного характеру.

Проведення широкомасштабної приватизації загальнодержавної власності створило підґрунтя для розвитку речових відносин, передусім відносин приватної власності, і значною мірою розширило коло суб'єктів речових прав.

Події 2004 та 2013–2014 років істотно змінили суспільну свідомість українців і сприяли активізації їх участі у процесах управління державою. Це обумовлює потребу переосмислення бачення щодо впливу приватноправових механізмів на особисті немайнові права, зокрема ті, що забезпечують соціальне буття фізичної особи.

В умовах становлення інформаційного суспільства інформація як об'єкт приватноправових відносин потребує підвищеної уваги з боку законодавця і правозастосовчих (правозастосовних) органів.

Інтеграція України до європейського простору, інтенсивні глобалізаційні процеси, розробка в Європі і загалом у світі численних рекомендаційних актів гармонізаційного спрямування ставлять нові виклики перед українською державою у сфері нормопроєктування і спонукають до врахування європейських тенденцій у процесі вдосконалення приватноправового законодавства.

Важливим чинником оновлення законодавства є досвід правозастосування, втілений у судовій практиці. Застосування приписів ЦК України впродовж більш ніж 15 років надає важливі маркери для внесення змін і доповнень у чинні цивільно-правові норми. Особливо

важливими є правові позиції, закріплені в рішеннях найвищих судових інстанцій.

У липні 2019 року постановою Кабінету Міністрів України була створена Робоча група щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, яка розробила Концепцію оновлення Цивільного кодексу України. Концепція оприлюднена й активно обговорюється юридичною спільнотою.

У представлений монографії аналізуються як стан чинного цивільного законодавства, так і напрями його вдосконалення, визначені Концепцією оновлення Цивільного кодексу України, тенденції подальшого розвитку приватного права у світлі європейських гармонізаційних актів, а також практика застосування судами цивільного законодавства.

Авторський колектив, до якого увійшли автори Концепції оновлення Цивільного кодексу України, члени Робочої групи з підготовки законопроекту з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, провідні українські цивілісти, сподівається, що викладені в монографії ідеї стануть предметом широкого обговорення і плідних наукових дискусій у професійному середовищі.

Р. Стефанчук

Перший заступник Голови Верховної Ради України,
д.ю.н., професор, дійсний член (академік)
Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
Голова Робочої групи з підготовки законопроекту
з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України

Н. Кузнецова

віцепрезидент Національної академії правових наук України,
д.ю.н., професор, дійсний член (академік)
Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
науковий координатор Робочої групи з підготовки законопроекту
з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України

Розділ 1

Розвиток сучасного приватного права та основні чинники і передумови для оновлення ЦК України

1.1. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПРАВА ЯК РЕГУЛЯТОРА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Більше тридцяти років минуло як в Україні, так і в інших державах-республіках колишнього СРСР, розпочався процес відновлення (скоріше відродження) цивільного права як права приватного.

Починаючи з 90-х років минулого століття (для України – це з 1992 року), цивілісти колишнього Радянського Союзу розпочали розробку нових цивільних кодексів.

Процес цей не можна назвати простим, для деяких країн він був доволі тривалим, а для України виявився ще й достатньо драматичним: 16 січня 2003 року одночасно із Цивільним кодексом був прийнятий і Господарський кодекс, зміст якого аж ніяк «не вписувався» в ідеологію і принципи ринкової економіки. Ця обставина безумовно ускладнила розвиток цивільного права в Україні і формування адекватного правового поля в приватній сфері.

Ці три десятиліття можна без перебільшень розглядати як період «осмислення» приватного права, його основних засад, місії і місця в житті кожної людини і суспільства загалом.

Передусім, формуючи основні підходи до регулювання певних груп суспільних відносин, до моделювання відповідних правових інститутів, визначаючи перспективи їх подальшого розвитку

і вдосконалення, необхідно відповісти на питання, які визначають саму природу цивільно-правових норм та їх призначення в установленні правопорядку у сфері приватного життя.

Перш за все, це питання яким має бути сучасне цивільне право?

Впродовж тривалого періоду, всієї радянської доби, послідовно і системно відбувалося «опублічення» («одержавлення») цивільного права. Це може бути проілюстровано численними прикладами включення в Цивільний кодекс УРСР, інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти правових приписів публічно-правового характеру, які нанівець зводили засади диспозитивного регулювання в майновому обороті.

Таким чином, першочерговим і пріоритетним завданням є відновлення (відродження) приватноправового характеру цивільного права.

Визначаючи сутність цивільного права як права приватного, І. О. Покровський відмічав, що в цій сфері суспільного життя «державна влада **принципово** утримується від безпосереднього і владного регулювання відносин, тут вона не ставить себе подумки в положення одного-єдиного визначального центру, а, навпаки, надає таке регулювання безлічі іншим маленьким центрам, які мисляться як окремі самостійні одиниці, як суб'єкти прав... Всі ці маленькі центри розглядаються як носії власної волі і власної ініціативи і саме їм надається регулювання відносин між собою»¹.

Саме ці особливості впливу цивільного права як приватного на відносини, що ним регулюються, і роблять його надійним правовим фундаментом громадянського суспільства, для якого визначальними є принципи рівності всіх громадян, приватної власності як основи ринкового господарства, пріоритету прав і свобод громадян як основи особистої свободи людини.

Велика місія цивільного права саме як права приватного полягає в тому, що воно «вводить у життя і здатне зробити реальним, юридично забезпеченим високе становище особистості в суспільстві та її дійсну, захищену свободу у сфері власності, всіх майнових та пов'язаних

¹ Покровський І. А. Основные проблемы гражданского права. М., «Статут», 1998. С. 39.

з ними немайнових відносин, в інших важливих сферах життєдіяльності людини»¹.

Відновлення приватного права відбувалося в процесі реформування економічних відносин у зв'язку з радикальними трансформаціями в суспільстві в пострадянський період наприкінці 80-х – початку 90-х років минулого століття. Ці події, які охопили практично всі колишні республіки СРСР, обумовили необхідність прийняття нових Цивільних кодексів, які мали відповідати тогочасним суспільним викликам, а відтак – нести нову правову ідеологію – перш за все відновлення приватної власності, її недоторканність. Цивільне право як серцевина приватного права встановлює у власності, в інших майнових відносинах **юридичну рівність всіх осіб** (і держави, і посадових осіб, і великих фірм, і окремої людини – всіх без винятку); встановлює право всіх осіб, **своєю волею і у своєму інтересі встановлювати для себе умови своєї поведінки, його наслідки і заходи взаємного впливу** (і держава не тільки зобов'язана спокійно «приймати» подібне положення, але й юридично охороняти його); спрямовано на те, **щоби виключити свавільне втручання будь-кого, у тому числі державних органів і посадових осіб у приватні, цивільні відносини** (і держава в даному випадку повинна виступати ніби «проти самої себе», свого права діяти на свій власний розсуд)².

Ці прояви цивільного права як права приватного знайшли своє втілення в проекті ЦК України, який з 1 січня 2004 року набрав чинності.

Цей законопроект вже на стадії його розробки одержав влучну назву – Кодекс приватного життя.

У період його підготовки юридична спільнота жваво дискутувала з приводу проблеми повернення при структуруванні правової системи (системи права) до принципу дихотомічного поділу – право публічне і право приватне. Цей важливий науковий диспут значно ускладнювався наявністю сталої концепції «галузевої» побудови системи права, яка була закріплена в чинних кодифікаціях, що були прийняті в СРСР

¹ Алексеев С. С. Гражданский кодекс. Заметки из истории подготовки проекта. Замечания о содержании кодекса, его значении и судьбе. В кн.: Гражданский кодекс России. Проблемы. Теория. Практика. М., 1998. С. 26.

² Алексеев С. С. Вказ. праця. С. 26–27.

у 60-х роках минулого століття і постійно оновлювалися, у тому числі за рахунок «відпочкування» нових галузей радянського права.

Саме в цей період активізувалися спроби «запровадити» так звані «комплексні» галузі права, насамперед господарське.

Повернення до природних витоків систематизації правового масиву і формування «мегапідрозділів» у системі права (публічного і приватного) знову актуалізувало питання як про критерій поділу правових норм, так і призначення цього поділу.

Відомий дореволюційний цивіліст С. А. Муромцев, визначаючи особливості публічного і приватного права, звертав увагу перш за все на відмінності між загальним благом і приватним інтересом.

«Під загальним благом розуміють відносини, які всіма визначаються – відкрито або неявно – в інтересах співжиття, однак вони не дорогі нікому особливо, може крім небагатьох осіб, які є скоріше винятком, і знаходять задоволення в громадській діяльності.

Під приватним інтересом розуміють приналежності тієї частини порядку, заснованого у видах співжиття, яка була близька окремим особам.

За таким розмежуванням загальне благо є громадськість, зв'язок окремих осіб між собою; приватний інтерес – самостійність окремої особи в колі даного співжиття, облаштування індивідом свого маленького світу, свого вузла відносин, який безумовно входить до складу загального порядку, але дорогий індивіду через те, що він сам є його центром», – зауважував С. А. Муромцев¹.

Особливість приватного права завжди проявлялася через забезпечення приватного інтересу, інтересу окремих осіб.

Важливим принципом, і на цьому робиться окремий наголос у доктрині цивільного права, є принцип невтручання у приватне життя: ніхто не має права втручатися в таємницю особистого, у тому числі сімейного життя; ніхто не вправі втручатися у сферу правомірної підприємницької діяльності іншої особи; ніхто не може порушувати комерційну таємницю, таємницю банківського рахунку, банківського вкладу тощо².

¹ Муромцев С. А. Определение и основное разделение права. Санкт-Петербург, 2004. С. 176.

² Калмыков Ю. Х. О значении общих положений гражданского законодательства. В кн.: Гражданский кодекс России. Проблемы. Теория. Практика. М., 1998. С. 49.

[Перейти на сайт →](#)